

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022

ss. 1571-1584

Makalenin Geliş
Tarihi

14/11/2022

Makalenin
Kabul Tarihi

25/12/2022

Yayın Tarihi

31/12/2022

TOKATLI KÂNÎ'NİN MÜNŞEATİ'NDAKİ MEKTUP VE KÂİMELERİN BAŞLIKLARI (DÎBÂCEHÂ-YI MÛTENEVVÎ'A) VE İÇERİKLERİ

Süleyman SOLMAZ¹

ÖZET

Dilimizde yazılış ve okunuşları bakımından farklı, anlamca aynı olan kelimelere eş anlamlı kelimeler denir. Eski ifadeyle buna müteradif (1. Birbirine tâbi olan, birbiri ardınca giden. 2. dilb. Yazılışları ayrı, anlamları bir olan (kelimeler), eş anlamlı, sinonim(Batı dillerinde)) denilmekteydi. Bu tür kelimeler ifade içerisinde birbirlerinin yerini tutabilir. Anlamdaş kelimelerin birisi veya birkaçı genelde yabancı kökenlidir.

Eş anlamlı kelimeler, cümlede birbirleri ile yer değiştirdikleri zaman cümlenin anlamında herhangi bir değişiklik, daralma veya bozulma olmaz. Kelimelerin eş anlamlı olup olmadıkları cümle içindeki kullanımlarından belli olur. Bir kelimenin farklı cümlelerde değişik anlamları da olabilir. Bu durum Kânî'nin Münşeâtı'nda açıkça görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı Ziya Gökalp'in işaret ettiği doğrultuda "müteradif kelimelerden Türkçesini almali"yiz.

Eski Türk Edebiyatı alanında çalışanların malumu olduğu üzere, nâsir ve

¹Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD, ssolmaz@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0803-9992

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1571-1584

nâzımlarımız üç dilin (elsine-i selâse) imkânlarını en güzel ve en doğru biçimde kullanmışlardır. Bundan dolayıdır ki eski aydınların kelime dağarcıkları geniş ve anlatımları mükemmeldir. Belki bu yüzden bugün onların kullandıkları bazı paralel ifadeleri Türkiye Türkçesine aktarıırken veya dil içi çeviri yaparken zorlanıyoruz.

Diğer taraftan eski metinlerde kelime seçimi yapılırken işlenen konu, yazarın eğitimi, mesleği, muhatabın seviyesi gibi birçok etken göz önünde bulundurulmuştur. Kâni'nin Münşeati; edebiyatımızda görülen süslü nesrin en güzel örneklerindedir. Uzun tamlamalarla (üçlü, dördü, beşli, altılı ve daha fazla kelimededen meydana gelen) örülü cümleler, mübalağalı bir şekilde övülen muhatabın isminin veya unvanının önüne getirilen sıfatlar başlı başına inceleme konusudur. Bu bağlamda Kâni'nin Münşeati'nda yer alan mektupların başlıkları da oldukça dikkat çekicidir. Hem başlıklar hem de hitaplardaki kelime seçiminde görülen eş anlamlı kelimeler bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Nesir, Tokatlı Kâni, Münşeati, Mektup, Başlıklar.

TITLES (DÎBÂCEHÂ-YI MÛTENEVVI'A) AND CONTENTS OF LETTERS AND KAİMES IN TOKATLI KÂNÎ'S MÛNŞEAT

ABSTRACT

Words that differ in their spelling and pronunciation but have the same meaning are called synonyms. In Ottoman Turkish, it called *müteradif* (1. (Of something or someone) that fits together. 2. (of words) having the same meanings, synonymous). Such words can be used interchangeably in the phrase. One or more of the synonyms in our language are generally borrowed from foreign languages.

When synonyms are used interchangeably in the sentence, there is no change, decrease or distortion in the meaning of the sentence. Whether the words are synonyms or not can be understood from their use in the sentence. Therefore, as Ziya Gökalp points out, we should "use the Turkish one among the synonymous words".

As those working in the field of Old Turkish Literature know, our writers and poets used the abilities of three languages (Turkish, Arabic and Persian) in the best and most accurate way. That is why the vocabulary of the old intellectuals is wide and their expressions are perfect. Maybe that's why we have difficulties in translating some of the parallel expressions they used.

Among the factors affecting the choice of words in ancient texts, we can count many reasons such as the subject of the work, the education of the author, his profession and the level of the addressee. Kâni's Münşeati is considered one of the most beautiful examples of ornate prose in our literature. The work in question was found worthy of

examination because of the sentences it contains, which are knitted with long determinative groups (consisting of three, four, five, six, and sometimes even more words) and the originality of the adjective phrases brought before the names or titles of the addressees who are praised in an exaggerated way.

In this context, the titles of the letters in Kânî's Münşeât are quite remarkable. The synonymous words seen in the titles and in the sections written for the addressees constitute the subject of this study.

Keywords: Old Turkish Literature, Prose, Tokatlı Kânî, Münşeât, Letter, Titles.

Münşeattaki Mektup Başlıkları

Yazılış ve okunuşları bakımından farklı, anlamca aynı olan kelimelere eş anlamlı(müterâdif, sinonim) kelimeler denir. Bu kelimelere eskiler “elfâz-ı müterâdife” demişlerdir. Bu tür kelimeler birbirlerinin yerini tutabilir. Anlamda kelimelerin birisi genelde yabancı kökenlidir. Bir başka deyişle aynı varlık, kavram ya da durumu anlatan, belirten veya niteleyen yazılışları ve söylenişleri farklı olmasına rağmen anlamları aynı olan kelimeler eş anlamlıdır. Eş anlamlı kelimeler, dilimize yabancı dillerden giren sözcüklerin Türkçedeki karşılıkları ile kurdukları ilişkiden doğmuşlardır.

Kelimelerin eş anlamlı olup olmadıkları cümle içindeki kullanımlarından belli olmaktadır. Bir kelimenin farklı cümlelerde değişik anlamları da olabilir. Bu duruma Tokatlı Kânî'nin Münşeâtı bağlamında baktığımızda hemen hepsinin Arapça veya Farsça olduğunu görmekteyiz. Aşağıda alfabetik sırayla bu kelime ve kavramları veriyoruz. Örneklerde kullanılan mektup sıra numaraları, **yayına hazırladığımız** Tokatlı Kânî'nin Münşeâtı (Münşeât-ı Kânî) isimli kitaptaki sıra numaralarıdır. Diğer taraftan burada verdiğimiz anlamlar çoğunlukla Kubbealtı Lügati'nden alınmıştır (<http://lugatim.com/>).

Âgâze(-i âher) Fars. âgâz'dan âgâze) Müsikiye, âhenge başlama; fasıldan önce yapılan giriş, okuyucunun şarkıya başlaması anlamlarına gelen bu kelime, münşeatta mektup başlığı olarak yer almaktadır. Örnek: (205. *Âgâze-i âher*)

Arz-ı hâl (Arzuhâl) Herhangi bir iş veya husus için resmî dâirelere verilen dilekçe, istidâ, arıza.

Diplomaside ise alt makamdan üst makama yazılan, dilek-istek ve haber bildiren mektuplara arzuhâl denmektedir. Günümüzde de mahkemeler başta olmak üzere resmi kurumlarda kullanılmaktadır. Bugünün arzuhâli, dilekçedir.

Münşeatta arzuhâl şekli dilek-istek, haber, tebrik, teşekkür, tavsiye, taziye, özür, muhabbet olmak üzere birçok konuda aşağıda verilen terkiplerle kullanılmıştır.

'Arz (-i hâl-i Mesîh-makâl, -müsdet-me'âl-i sipâs-iştimâl-i şükrâne, -sâdikâne, 'arz-ı hulûs ü mahabbet)

Örnek: *Ser-Turnacı Yegen El-hâc Mehemed Ağa'dan Sadr-ı A'zama 'Arz-ı Hâl-i Rıkkıyet-me'âldür.*

Arıza(-i Enîka-i Rakîme-i Müsâdikât-güster, -i İhlâs, -i müstemendâne): Osmanlı diplomatiğinde alt makamdan üst makama gönderilen muhtıra anlamında kullanılır. Arzuhâl ile eş anlamlı gibi kullanılsa da ayrı bir belge türüdür. Arıza, arza-dâşt, marûz-ı hâl tabirlerinden biri bulunur.

Örnek: ...'Arz-ı Hulûsı Hâvî Silahdâr Hazret-i Şehriyârî'den Mekke-i Mükerrreme-i Şerîfe Bi'l-Mücâvebe Nüvişte-i 'Arıza-i Enîka-i Rakîme-i Müsâdikât-güsterdür.

Âsâr(-i Bâhirü'r-Ra'nâ) : 1. Bir kimsenin veya bir topluluğun çalışması sonucunda ortaya çıkmış olan şeyler, eserler: 2. Bir şeyin varlığını gösteren belirtiler, alâmetler: 3. Kitaplar, yazılmış eserler 4. Bir düşüncenin, bir olayın doğurduğu sonuçlar, yarattığı tesirler, geride bıraktığı izler anlamlarında kullanılan kelime Münşeatta mektup başlığı olarak geçmektedir.

Örnek: *Ser-Turnâyî Yegen El-hâc Mehemed Ağa'ya Âmed ü Refet Tenmîkâta Dâ'ir Âsâr-ı Bâhirü'r-Ra'nâdur.*

Bisât(-i âher) : Halı, kilim, keçe, minder gibi yere yayılan şey, yaygı anlamlarına gelen bu kelime mecazen dünya, yeryüzü ve zemin anlamlarında kullanılıyor.

Nüshaların çoğunda *Bisât-ı âher* olarak geçen başlık, Çorum nüshasında *Kuzâtdan Etrâb-ı Mürüvvet-nisâba kerem-âlûda nüvişte-i ser-levhadır* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Cilve(-i diğەر) : Hoş ve latif bir şekilde görünme, ortaya çıkma, tecelli etme anlamlarından mülhem mektup başlığı yerine kullanılmıştır (210. mektup/ *Cilve-i diğەر*).

Dîbâce: Ön söz, başlangıç, mukaddime anlamlarına gelen bu kelime Münşeatta mektupların başlıkları için kullanılmıştır (-i Dîbâce-i Bedi'ü't-tefsîr, -i Dîbâce-i Sadâkat-i Serîriyet)

Örnek: *Bir Kasîde İnşâd Etdiklerinde Kaleme Aldukları Dîbâcedür* (Bu başlığın Şevket Rado Nüshasındaki şekli: *Sûret-i Mektûb Elkâb-ı Arabî'dir*).

Edâ (*-yî âher*) : Tarz, üslûp, davranış veya anlatış biçimi anlamına gelen eda da mektup başlığı yerine kullanılmıştır (211. mektup, *Edâ-yî âher*).

Elfâz(*-ı diğ̈er*): Lafızlar, sözler anlamlarına gelen bu kelime de mektup başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır(196. mektup / *Elfâz-ı diğ̈er*).

Elkâb(*-ı diğ̈er*): 1. Lakaplar, unvanlar. 2. Eskiden hükümdarlardan itibaren bütün devlet memurları için rütbelerine göre kullanılan belli resmî unvanlar anlamlarında kullanılan bu kelime de mektup başlığını ifade etmektedir (172. mektup/ *Elkâb-ı diğ̈er*)

Ferş (*-i âher*) : Yayma, serme, döşeme anlamlarına gelen bu kelime de mektup başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır (187. mektup *Ferş-i âher*: Çorum nüshasında *Kibârdan be ğâyet kerem-dîdesi olduğı ordû-yı hümâyûn defterdârına ser-levha-i 'arîzadır* şeklindedir.

Fıkra (*-i diğ̈er, - i Latîfe vü Vekâyı'-ı Garîbe, -i Sâmiha, - i Vezâret-i Sâmiye*): 1. Bir düşünceyi, bir olayı en kısa ve etkili yoldan anlatan özlü, nükteli, mizah ve hiciv unsurları taşıyan küçük hikâye, kıssa. 2. Gazete veya dergilerin belirli sütunlarında gündelik konuları çeşitli bakımlardan ele alan, bunları çeşitli görüş ve yorumlarla anlatan kısa yazı türü. 3. Bir kânun kitabı veya ilmî eserde maddelerin kendi içlerinde ayrıldıkları bölümlerden her biri. 4. Bir yazının ayrıca bir konu oluşturan, başından ve sonundan ayrılabilen parçası.

Yukarıda verilen son anlamdan mülhem mektup başlığı olarak kullanılmaktadır.

Örnek: 270.mektup: *...be-kâm buyurdıkları Yegen El-hâc Mehemed Paşa'nun Fıkra-i Vezâret-i Sâmiyesidür*.

Hevâ (*-yî âher*): 1. İstek, arzu, heves, meyil 2. Aşk, sevgi, tutkunluk. 3. (Nefisten gelen) Arzu, iptilâ 4. kaide, usul ve hava.

Hevânın kaide, usul ve hava anlamlarından mülhem başlık olarak karşımıza çıkmaktadır (204. mektup).

Hüsn(*-i diğ̈er*): Güzellik, güzel, iyi anlamlarına gelen bu tabir de başlık olarak kullanılmaktadır.

Hüsn-i ibtidâ: edeb. Söze güzel ve uygun bir başlangıçla girme.

Hüsn-i inşad: edeb. Güzel konuşma, güzel okuma, dili güzel telaffuz etme, diksiyon.

Edebiyatta kullanılan bu iki terkipteki anlamlarından mülhem başlık olarak kullanıldığını düşünüyoruz.

İnşâ'(-ı diğer (200.mektup)) : 1. Yapma, yapılma, kurma, kurulma: 2. Yazma, kaleme alma. 3. Divan edebiyatı sanatlarına çok fazla yer veren, Arapça, Farsça kelimelerle yüklü, süslü, secîli nesir. 4. Eskiden okullarda yazı yazma dersine verilen isim, kompozisyon. 5. kısaltma yoluyla. Mektup, tebrik, tâziye, dilekçe vb. nesir türleri örneklerini içine alan öğretici kitap (İnşâ defteri, kitabı, mecmuası da denirdi). 6. dilb. Dilek kipleri.

Bu başlığın altında verilen metin aslında bir arızadır: "...kılındığı siyâkında 'arıza-i senâkâr-ı kadîm-i riyâ-ba'îd oldur ki".

İşve(-i diğer, 214. mektup) ve *Sûret-i Kâ'ime* başlıklı 216. mektup Çorum nüshasında *İşve-i âher* başlığı ile verilmiştir.

Güzelin gönül çekici ve şuh hâli, cilvesi, naz ve edâsı anlamlarına gelen bu kelime de mektup başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kâime: Buyruk, resmî kâğıt, ferman anlamlarına gelen bu kelime, Osmanlı yazışmalarında iki ayrı belge türü için kullanılmıştır: Arıza ve tezkire yerine geçen kâimeler. Zaten kelime anlamı olarak bir şeyin yerine geçen demektir. Kâimeler üst makamdan alt makama yazılırlar.

Kâ'ime, Sûret-i Kâ'ime, Kâ'ime-i Latîfe-âmîz, Hâmiş-i Kâime, Ser-levha-i Kâime,

17, 18, 22, 29, 30, 33, 35, 61, 64, 66, 67, 81, 85, 89, 90, 97, 113, 122, 132, 146, 148, 149, 152, 153, 158, 159, 160, 216, 243, 244, 344, 358, 381, 382, 385, 386, 387, 388. mektuplar **Kâime** olarak verilmiştir.

Kâlâ(-yı diğer) 1. Kumaş, 2. Sermâye anlamlarına gelen bu kelime de mektup başlığı olarak kullanılmıştır. 182, 258, 328. mektuplarda bu başlık kullanılmıştır.

Örnek: *Ser-levha-i Enîkatü't-ta'bîr ve Dîbâce-i Bedi'ü't-tefsîrine Dâ'ir Kâlâ-yı Girân-bahâdur. Ahbâb-ı Bâlâ-türâbına Nüvişte-i Ser-levha-i Rakîme-i Hoş-âyende vü Zeylindedür.*

Kâlib(-ı âher): i. (Ar. kâleb'den) 1. Elde edilmek istenen biçime göre hazırlanmış olup içine dökülen sıvı veya hamur kıvâmındaki maddeye aynı biçimi veren içi oyuk nesne, 2. Biçim verilmek veya biçimi korunmak istenen şeylerin içine yerleştirilen aynı şekildeki nesne: 3. Bir şeyin şekil bakımından

örneği, 4. (Sabun, buz, peynir vb. düzenli biçimli şeyler için) Parça 5. Vücut, gövde, insanın maddî yapısı, 6. Şiirde ölçü, 7. mec. Şekil, sûret, biçim, 8. Celî yazının veya bir motifin aslı vücuda getirildikten sonra çoğaltılmak üzere usûlüne uygun şekilde iğnelenerek hazırlanan örneği.

201. mektubun başlığı *Kâlib-ı âher* olarak verilirken 117. mektuptaki başlık *Sûret-i Mektûb*, Çorum nüshasında *Kâlib-ı diğêr* olarak verilmiştir.

Kumâş(-ı âher): İpek, yün, pamuk vb. malzemedenden makine veya tezgâhlarda dokunmuş her türlü dokuma. 183. mektubun başlığıdır.

Lehce (-i âher): 1. Bir dilin târihi ve siyâsî sebeplerle veya bölge farklılığından dolayı ses yapısı ve söz dizimi bakımından ayrılan kolu, diyalekt, 2. Söyleyiş tarzı, ağız.

197. mektubun başlığı olan bu tabir, ikinci anlamından dolayı başlık olarak seçilmiştir diye düşünüyorum.

Levn (-i diğêr): 1. Renk, 2. Yüzün rengi, beniz: 3. Çeşit, nevi, sınıf.

194. mektubun başlığı *Levn-i diğêr* iken Çorum nüshasında *Vâdi* olarak verilmiştir.

Libâs (-ı diğêr): Elbise, giyecek şey.

194. mektubun başlığıdır.

Ma'rûzât (-ı 'Abîdâne ve Rekâ'im-i Rıkkıyyet-i Bendegâne) : . Küçükten büyüğe yâhut üst bir makâma sözlü veya yazılı olarak bildirilen istek(ler), sunulan bilgi vb. şeyler, sunuş, 2. eski. Sadrâzâmın mâbeyne sunduğu tezkereler.

Örnek: *İşbu Cây-i Nüzhet-fezâyiden Mekke-i Mükerrreme-i Şerîfün Vüzerâ-yı Bîrûndan Birbirlerine 'Arz-ı Hulûs ü Hâleti Hâvî Tenmikat ve sâ'irden Vüzerâyâ Dâ'ir Ma'rûzâtdur.*

Matla'(-ı âher): 1. Güneş, ay ve yıldızların doğması. 2. (Gök cisimleri gibi maddî veya fikir, ilham, nur vb. mânevî şeyler için) Doğacak yer, doğuş yeri, tulû mahalli 3. edb. Bir kasîde veya gazelin mısraları birbiriyle kâfiyeli olan ilk beyti.

173. mektubun başlığı olup Çorum nüshasında *Heyûlâ* olarak verilmiştir.

Mahmedet: 1. Şükür, şükran, teşekkür, övgü, 2. Övgüye, şükür ve methe lâyık hal, hareket, davranış.

Örnek: ... *Kendüden Nîm-rütbe Dûn-ter Olan Ahbâba Bir Zâtdan Nüvişte vü Mahmedetdür* (328. mektup).

Mektûb: (-ı *Letâ'if-üslûb*, -ı *Tesliyet-âmîz*, -ı *Ta'ziyet-üslûb*, -ı *Tehniyet-üslûb-ı Berây-ı İbkâ-şoden*, *Esb-i Vesâ'ir Hedâyâ Vusûlnu Meş'ûr Sûret-i Mektûb*) 1. Başka yerde bulunan bir kimseye haber ulaştırmak, hal hatır sormak, istek bildirmek vb. bir maksatla elden yâhut posta aracılığı ile gönderilen yazılı kâğıt, nâme: 2. sıf. Yazılmış, yazılı.

Örnek: *El-hâc 'Alî Paşa Tarafından Halîl Hamîd Paşa'ya Re'isü'l-Küttâb İken Yazılan Mektûbdur* (100. mektup).

Meslek (-i *âher*): 1. Bir kimsenin geçimini sağlamak maksadıyla seçtiği sürekli iş veya iş dalı, 2. Tutulan, benimsenen, tâbi olunan yol, tarik: 3. Gidiş, tutum, tarz, üslûp, 4. eski. Bir ilim veya sanat dalında ortaya konulan farklı yol, çığır, ekol. 5. Birbiriyle ilgili, kendi içinde tutarlı ilmi, felsefi düşüncelerin tamamı, sistem.

175. mektubun başlığı *Meslek-i âher'dir*.

Meşra' (-i *diğer*): Doğru ve açık olan yol ve mizan.

176. mektubun başlığıdır.

Metâ' (-i *âher*): 1. Kumaş, elbise vb. giyilen, kullanılan veya herhangi bir şekilde kendisinden faydalanılan eşyâ, mal. 2. Satılacak, kazanç sağlanacak mal, ticâret malı, 3. Maddî mânevî sermâye, varlık, servet.

181. mektup bu başlıkla verilmiş, ancak başlık İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi'ndeki nüshada *sûret-i dibâçeler metâ'-ı âher* şeklinde verilirken Çorum nüshasında *-Kibârdan nâ'il-i rütbe bâlâ-ter-i kuzâta serlevha-i rakîmedür* şeklinde yer almıştır.

Mukaddemât (-ı *Tenmîkat*): 1. (Söz ve yazı için) Girişler, sunuşlar, başlangıçlar. 2. Ön sözler.

3. Bir işe veya bir olaya başlangıç olan şeyler, ilk bölümler, ön bilgiler.

Örnek: ... *Vüzerâ-yı 'İzâm-ı sâ'ire Tesyîr Kılınan 'Arıza-i İhlâs u Umûra Dâ'ir Mukaddemât-ı Tenmîkatdur* (308. mektup).

Nağme (-i *diğer*) 1. Kulağa hoş gelen âhenkli ses, ezgi. 2. mus. Bir mûsikî parçasında bestekârın kullandığı ses veya sesler topluluğu, motif. 3. mec. Yapmacıklı söz ve tavır.

202. mektubun başlığıdır, başka örneği yoktur.

Nağz (-i âher): Güzel, makbul, hoş ve latif olan.

215 ve 378. mektupların başlığıdır, fakat 378. mektup sadece Şevket Rado nüshasında vardır.

Nakş (-i diğer): 1. Kumaş üzerine renkli iplikler, sırma veya simle el veya makinede yapılan işleme 2. Duvar, tavan vb. yerlere süslemek maksadıyla yapılan şekil veya resim 3. Resim, tasvir. Gerek el yazması kitaplara renkli olarak yapılan tezyîni resimlere ve gerekse şimdi minyatür dediğimiz renkli manzara ve insan resimlerine nakış ve bunları yapanlara nakkaş denirdi. Fakat nakış tâbiri bugün yalnız boyalı tezyînâta ve renkli işlemlere münhasır kalmıştır.

4. mec. Görünüş, sûret, 5. mus. Beste veya semâi formlarının ikişer mısra okunduktan sonra arkasından terennüm gelen iki hâneli şekilleri.

192. mektubun başlığıdır.

Nehc (-i âher) : 1. Doğru yol. 2. mec. Yol, usûl, tarz, minval, tarik

177. mektubun başlığı olup Çorum nüshasında bunun yerine *elfâz* kullanılmıştır.

Nemat (-i diğer): Usûl, tarz, yol.

186. mektubun başlığı olup Çorum nüshasında bunun yerine ... *nüvişte-i serlevhadır* ibaresi vardır.

Nemîka (-i şevk-ârâ) Mektup

320, 337, 346, 351. mektupların başlıklarında geçmektedir.

Örnek: ...*Bükreş'e Da'vetini Hâvî Eflâk Voyvodası Ligore Beg'den Mütevâzî'âne Nüvişte-i Rakîme-i Hubb-efzâ vü Nemîka-i Şevk-ârâdur* (320. mektup).

Nevâ(-yî âher) : . Nağme, âhenk, ses: 2. Nasip, behre

203. mektubun başlığıdır, ancak Çorum nüshasında *Nevâ* yerine, *Tarz* kullanılmıştır.

Nev'(-i âher): 1. Cins, tür 2. Sınıf 3. Türlü

195. mektubun başlığıdır, ancak Çorum nüshasında bunun yerine *unvân* kelimesi kullanılmıştır.

Nüvişte, Yazılmış anlamına gelen bu kelime de çeşitli terkiplerle münşeatta

madde başı olarak yer almıştır: (*-i'Arıza-i Müşîrâne, -i Rakîme, -i Rakîme-i Rikkîyet, -i Rakîme-i Döstî-edâ vü Mahabbet-efzâ, -i Tenmîkat-ı Mîrâne ve Lübâb ü Rekâ'im-i Döstâne, -i Rakîme-i Ricâ, -i Rakîme-i Ricâ-i Mîrâne, -i Rakîme-i Belîgân-ı Hoş-edâ vü Fasâhat-efzâ, -i Rakîme-i Tavîyyet-efzâ, -i Rakîme-i Ra'nâ Mahabbet-peymâ, -i Rakîme-i Mahabbet-efzây-ı Hullet-peymâ, -i Rakîme-i Hubb-efzâ, -i Rakîme-i Mahabbet-eser, -i Rakîme-i Tasavvûfâne*).

Örnek: *Kibârdan Selâtîn-i Cengîziyye'den Bir Sultân-ı Mu'tebere Nüvişte-i Ser-Levha-i Rakîmedür* (253. mektup).

Peyker (*-i diğêr*): Yüz, surat, çehre

190. mektubun başlığıdır, ancak 174. mektuptaki *tarîk* yerine Çorum nüshasında *peyker* kullanılmıştır.

Rakîme(*-i 'Acîbe, -i Rikkîyet-efzâ*): Yazılmış şey, mektup

253. mektun başlığı, *Kibârdan Selâtîn-i Cengîziyye'den Bir Sultân-ı Mu'tebere Nüvişte-i Ser-Levha-i Rakîmedür* şeklindedir.

Reftâr(*-i diğêr*): Gidiş, yürüyüş

208. mektubun başlığı Reftâr-ı diğêr şeklindedir, ancak Çorum nüshasında *Libâs* yerine de kullanılmıştır.

Rekâ'im(*-i Rikkîyyet-i Bendegâne*): Mektup, not, yazı

304 ve 311. mektup başlıklarında kullanılmıştır.

Örnek: ... *'Arz-ı Hulûs ve Mevâdî Hâvî Nüvişte-i Tenmîkat-ı Mîrâne ve Lübâb ü Rekâ'im-i Döstânedür*.

Reng(*-i âher*): 1. Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum, 2. Görünüş, tarz, şekil, sûret, 3. Nitelik, vasıf, mâhiyet, durum, 4. mec. Düzen, oyun, hile, 5. mus. Bir sesi ötekenden ayıran özellik.

193. mektubun başlığı olan *Reng-i âher* Çorum nüshasında *Vaz'-ı diğêr* geçmektedir.

Resm(*-i âher*): Bir nesne, bir canlı yâhut tabiatın kara kalemle, sulu veya yağlı boya ile kâğıt, bez vb. bir yüzey üzerine yapılan benzeri, tasvir, timsal, 2. Fotoğraf, 3. Görünen veya tasavvur edilen şekilleri çizme sanatı 4. Tören, merâsim, 5. Tarz, şekil, biçim, üslûp, 6. Âdet, usûl, 7. Bâzı işlerden veya

eşyâdan alınan vergi yâhut harç, 8. Plan, taslak.

191. mektubun başlığı Resm-i âher olup Çorum nüshasında *Nat-ı âher* olarak geçmektedir.

Reviş(-i âher): 1. Yürüyüş, gidiş, 2. Tâkip edilen hareket tarzı, tutum, üslûp, yol 3. Akış, cereyan.

213. mektubun başlığıdır.

Ser-levha(-i âher): 1. Bir yazının başlığı, başlık 2. El yazması kitapların ilk sayfalarına yapılan süslü başlık.

169, 248, 249, 253, 255,256, 257, 258, 263, 358, 359. mektupların başlığında bu ibare vardır.

Örnek: ...*Vüzerâ vü Kibâr-ı İbtâlden Eflâk Voyvodasına Ser-levha-i Rakîmedür.*

Ser-nâme(-i diğere): 1. Yazı, mektup, tezkere vb.nin başlığı, başlık 2. mec. Bir grubun, bir tâifenin başı.

170, 267. mektupların başlığıdır.

Sûret (-i âher, -i Ta'zîyet-nâme): 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. 2. Tarz, yol, şekil. 3. (Yazı veya resim için) Nüsha, kopya. 4. Resim, tasvir. 5. Yüz, çehre, surat. 6. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü. 7. tasavvuf. Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının şehâdet âleminde tecellî etmiş şekli olan her varlık. 8. mat. Bayağı kesirlerde birimin eşit parçalarından kaç tâne alındığını gösteren ve kesir çizgisinin üstüne yazılan sayı, pay.

47, 158. mektuplarda gördüğümüz bu başlık Şevket Rado nüshasında değişik kelime ve ibareler yerine ikame edilmiştir (Örnek: *Bükreş'de Kefereden Birine Tahrîr İtdikleri Tezkiredür: Sûret-i Kâ'ime*)

Şive(-i âher): 1. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, edâ, işve. 2. Tarz, tavır.

209. mektubun başlığıdır.

Ta'bîr(-i âher): 1. İfade, anlatım. 2. Bir anlam ifade eden söz. 3. Deyim

199. mektubun başlığıdır.

Tarh(-i diğere): 1. Bahçelerde çiçek dikmek için ayrılmış, çiçek dikilmiş yer. 2. Kurma, tertip ve tanzim etme. 3. (Vergi için) Koyma. 4. Atma, bırakma, koyma.

5. mat. Çıkarma. 6. Yazı yazılacak sayfaların zeminine yaldızla yapılan süsleme.

188. mektubun başlığıdır.

Tarîk(-i diğ er): 1. Yol. 2. mec. Tâkip edilen yol, usûl. 3. Meslek. 4. Vâsıta, vesîle, sebep. 5. tasavvuf. Allah'a ulaşmak için tutulan yol, bir velinin tuttuğu Allah'a ulaşma yolu, tarikat

Tarz(-i âher): 1. Biçim, şekil, sûret. 2. Üslûp, edâ.

207. mektubun başlığıdır, ancak *Tarz-ı âher* yerine Çorum nüshası *Kezâlik kapûdân-ı deryâyâ vüzerâdan nüvişte-i ser-levhadır* başlığını kullanmıştır.

Tavr(-i diğ er): 1. Durum, hal, vaziyet, davranış. 2. Takınılan yapma hal, yapmacık davranış. 3. mus. Bir sözlü eseri veya bir saz eserini icrâ üslûbu, yorumlama tarzı. 4. psiko. Belirli şeylere ve kişilere karşı şu veya bu tarzda duygu, düşünce ve davranış sergileme eğilimi ve yeteneği. 5. fels. Bir cevherin varlık tarzı, ortaya çıkış keyfiyeti.

206 ve 268. mektuplarda geçmektedir.

Tavsiyye: 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını öğütleme, o hususta yol gösterme. 2. Bir iş için bir kimseyi salık verme. 3. Bir kimseyi tanıtmak için yazılan kart, mektup. 4. Vasiyet etme. 5. Sipâriş etme, ısmarlama.

38. mektup, *Cidde Vâlisine Tavsiyye Zımında* yazılmış olup Şevket Rado nüshasında *Sûret-i mektûb* başlığıyla verilmiştir.

Tebrik: 1. Uğurlu ve hayırlı olmasını dileme, duyulan memnûniyeti ve takdiri yazı veya sözle bildirme, kutlama. 2. Kutlamak için gönderilen kart, tebrik kartı. Tebrik için yazılan yazıya da **tebriknâme** denmektedir.

Münşeatta tam bu anlamlarda kullanılmıştır.

(Sadâret-i 'Uzmâ Tebrîki, Tebrîk Sûret-i Kâ'imesi, Tebrîk-i Kitâbet-i Ağa-yı Dârü's-Sa'âde , Tebrîk-i Gâza, Tebrîk-i Riyâset, Tezkîre-i Evvel Mansıbı Tebrîki, Tebrîk-i Kazî 'Askerî, Tebrîk-i Vilâdet, Tebrîk-i Emânet-i Matbah-ı 'Âmîre, Tebrîk-i Rütbe, Bender Ser-'askerligi Tebrîki, Berây-ı Tebrîk-i Kâ'im-makâm, Kâ'ime-i Berây-ı Teşekkür-i Kalem, Berây-ı Tebrîk-i Beglikci-şoden)

Örnek: *Tebrîk-i Emânet-i Matbah-ı 'âmîre Zımında* (57. mektup).

Tenmikât(-i şevk-efzâ): (tenmik) Güzel yazı yazma anlamına gelen bu

kelimenin çokluk şekli mektup başlığı olarak kullanılmıştır.

Tezkire(tezkere): 1. Küçük mektup, pusula. 2. Bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir husûsu ispâta yarayan resmî belge. 3. Askerlik görevinin bittiğini bildiren belge. 4. Aynı şehirde resmî dâireler arasındaki yazışma pusulası, makamlar arasında gidip gelen kısa yazı. 5. Belli bir konuya âit bilgileri içine alan kitapçık. 6. Belli bir meslekteki tanınmış kimselerin, bilhassa şâirlerin hayatlarından, eserlerinden söz eden kitap 7. târih. Resmî dâirelerde yazı işleriyle meşgul olan tezkereci [Son üç anlamda kelime tezkire şeklinde kullanılır].

Tezkireler, diplomatik olarak aynı beldedeki resmî makamlar ve kişiler arasında ayrıntıdan uzak, kısa, açık ve net bir şekilde maksadın ifade edildiği belgelerdir. Çıkarılan daireye ve yazılış amaçlarına göre birçok tezkire çeşidi vardır. Kânî'nin münşeatinde bulunan tezkireler çoğunlukla bilgilendirme ve davet amaçlıdır (Sûret-i Tezkire-i Latîfe-engîz).

Genellikle *Sûret-i Tezkîre* şeklinde başlıklarda yer almaktadır.

Unvân(-ı âher): 1. Bir kimsenin pâyesini gösteren veya durumunu, memûriyet rütbesini, görevini belirten söz, lakap. 2. eski. Bir kitabın veya bir bölümünün, makâle, mektup vb.nin başına yazılan yazı veya kelime. 3. İftihar, şan, şöhret.

İki mektupta başlık olarak verilmiştir.

Üslûb(-ı diğere): 1. Oluş, yapış veya yapılaş biçimi, tutulan yol, tarz, . 2. edb. Bir sanatçının veya bir devrin kendine has anlatış biçimi, ifâde yolu, stil.

6. mektup/ *Mektûb-ı Letâ'if-üslûbdur.*

Vâdî(-ı diğere): 1. İki dağ arasında uzanan arâzi. 2. Nehir yatağı, dere boyu, mecrâ. 3. mec. Alan. 180. mektup/ *Vâdî-i diğere* Çorum nüshasında *nüvişte* olarak yer almaktadır: *Erbâb-ı fazl ü kemâli belâğat-iştimâle nüvişte-i münâsibdür.*

Zemîn(-i âher): 1. Taban, döşeme, toprak sathı. 2. Yer, mahal. 3. Kumaş, muşamba, halı, kâğıt, tablo vb.nde desenlerin, şekillerin üzerinde yer aldığı yekpâre renk. 4. Bir şeyin üzerinde geliştiği, cereyan ettiği ortam 5. teşmil. Konu. 6. mus. Mûsikîmizde güfteli bir eserin başlangıcından itibaren ilk bölümüne ve saz eserlerinin ilk hânesine verilen ad.

(179. ve 250. mektuplar/ *Zemîn-i âher*) 357. mektupta ise musikî ile ilgi kurularak bu tabir kullanılmıştır: *Tezekkür-i Esâmî-i Mûsikî ve Makâmât ü*

Tebyîn-i 'İşret-i Edevât İle Anadolu Hisârî'nda Vâki' Monlâ Efendi'nün Keşâne-zemîn-i Behişt-âyîne Bir Zâtdan Diğere Da'veti Mütezammın Tezkire-i Du'âdur.

SONUÇ

Tokatlı Kânî'nin edebiyat tarihimizde önemli bir yeri olduğunu düşündüğümüz Münşeâtî'ndeki mektup başlıkları için kullandığı değişik kelime ve kavramları örnekleriyle vermiş bulunuyoruz. Bu araştırmayı yapmaktan maksadımız; yazılış gayesi bir meramı, isteği veya başka bir duyguyu belirtmek olan metinlerde niçin farklı başlıkların kullanıldığını anlamaktı. Ayrıca *bu kelime kavramlar acaba bir terim midir, yoksa sadece ifadeye çeşni katmak için mi seçilmiştir*, bunları anlayabilmek için de bu yazı kaleme alındı.

Araştırmamızın sonunda gördük ki yukarıda örnekleriyle beraber anlam ve kullanışlarını sıraladığımız bu kelime ve kavramlar; ifadede çeşitlilik, ifadeyi etkili hale getirmek, okuyucuyu sıkmamak ve sanatta hüner göstermek gibi değişik amaçlarla kullanılmıştır. Ancak ilgili yerlerde gösterdiğimiz gibi, bazılarında nüshalar arasında insicamsızlık veya tutarsızlıklar görülmektedir. Bu tutarsızlıkların tamamen müstensihlerden kaynaklandığını düşünüyoruz. Bu gerekçelerle de bunların birer terim olup olamayacağı hususunda tam bir karara varamadık. Elbette terim olma özelliğini taşıyacak derecede çok kullanılan ibareler mevcuttur, ama bir hükme varmak için başka münşeâtları da görmek gereklidir.

KAYNAKÇA

Tokatlı Kânî. *Münşeât-ı Kânî*, Süleyman SOLMAZ nüshası (Özel Kütüphane)

Tokatlı Kânî. *Münşeât-ı Kânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No: 03315.

Tokatlı Kânî. *Münşeât-ı Kânî*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, No: 398.

Tokatlı Kânî. *Münşeât*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazma Eserler Kitaplığı, No: SR_000126_02.

Tokatlı Kânî. *Münşeât*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazma Eserler Kitaplığı, No: ?

Tokatlı Kânî. *Münşeât-ı Kânî*, Çorum İl Halk Kütüphanesi nüshası, No: 2151

Kubbealtı Lügati <http://lugatim.com/> (E.T.: 24.12.2022).